

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тема “Суспільно-політична ситуація в СРСР у 20-ті роки та альтернатива лівої опозиції” відноситься до категорії найменш вивчених в історичній науці. Протягом десятиліть сторінки соціально-політичної історії, де перехрещення різноманітних чинників породжувало “історичні розвилки”, піддавалися фальсифікації. Лише з II половини 80-х років відродився інтерес до зламної епохи, дискусій, за якими спостерігаються альтернативні варіанти розвитку. Разом з тим наукові напрацювання все більш відштовхувалися на другий план публіцистикою, яка оперувала концепціями, не завжди науково обґрунтованими. Небезпечних масштабів набувало і використання сторінок, пов’язаних з боротьбою історичних тенденцій і суспільно-політичних альтернатив у руслі обслуговування нової політичної кон’юнктури, яка вимагала створення “мегаконцепції”, що передбачала б однозначне тлумачення та “прості” оцінки. Було покладено початок “тоталітаристському” поясненню радянської історії, що майже знімало проблему суперечностей, тенденцій і альтернатив. Однак відмова від концептуального плюралізму є основним чинником блокування реальних знань про радянські 20-ті роки. Отже, можна казати про недостатній рівень наукової розробленості теми.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень пов’язаний з комплексною темою кафедри нової та новітньої історії історичного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова “Історичні, історіографічні та археографічні дослідження на Півдні України в XIX-XX ст.” (тема № 233; державна реєстрація 01 U 008289). Завершення роботи відбувалося в руслі наукової теми “Питання нової та новітньої історії: глобальні та регіональні аспекти”, підрозділ “Політичні партії та суспільно-політичні рухи XIX-XX століття”, яка нині розробляється колективом кафедри (тема № 241; державна реєстрація 0101 U 008294).

Мета і задачі дослідження. Враховуючи наукову актуальність теми та її практичне значення, що пов’язано з діяльністю політичних організацій сучасної України, *основною метою* дослідження є здійснення комплексного аналізу суспільно-політичної ситуації, зокрема політичної боротьби в СРСР у межах зазначеного періоду на основі виявлених тенденцій та відповідних суспільно-політичних альтернатив; пропонування власного підходу щодо наукової характеристики як періоду 20-х років, так і пов’язаних з його тенденціями закономірностей розвитку СРСР в цілому.

Для досягнення цієї мети автор поставив перед собою *наступні задачі*: а) визначити базові історичні тенденції розвитку постреволюційної епохи, що розкрилися у 20-ті роки, обґрунтувати історичні умови їхньої появи і кристалізації; б) виділити “історичні розвилки”, пов’язані з можливістю розвитку в руслі тієї чи іншої тенденції, показати вплив різноманітних чинників, які детермінували пріоритетність та перспективи їх розгортання; в) розкрити змагальний характер взаємодії історичних тенденцій у зазначений період та пов’язану з цим варіантність шляхів розвитку країни; г) висвітлити процес формування суспільно-

політичних альтернатив та виявити їхню кореляцію з основними історичними тенденціями; д) дослідити зіткнення суспільно-політичних альтернатив, які тісно перехрещувалися з боротьбою за владу в межах однопартійного режиму, що певним чином відображало боротьбу історичних тенденцій розвитку СРСР; е) виявити етапи, закономірності і наслідки внутріпартійної боротьби, їхнє співвідношення з соціально-економічними та політичними процесами; ж) проаналізувати вплив соціально-економічних та політичних процесів на динаміку внутріпартійних взаємин і боротьбу суспільно-політичних альтернатив; з) розглянути перетинання боротьби суспільно-політичних альтернатив з технологіями боротьби за владу, наголошуючи на еволюціонуванні інституту політичних дискусій під впливом зазначеного перетинання; і) виявити взаємозв'язки політичних рішень з інтересами основних соціально-політичних суб'єктів та розвитком відповідних історичних тенденцій; к) проаналізувати формування, кристалізацію та розвиток суспільно-політичної альтернативи, запропонованої лівою опозицією, визначити ступінь її адекватності прогресивним історичним тенденціям розвитку СРСР, характер опозиційної аналітики та її важливість для розуміння соціально-політичних процесів у СРСР.

Об'єктом дослідження є суспільно-політична ситуація протягом 20-х років як система відносин, що сформувалася як внаслідок об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, так і під впливом практичної діяльності політичного режиму постреволюційної епохи, насамперед, його ключового елементу – керівного ядра правлячої Компартії. *Предметом* дослідження виступають соціально-політичні та соціально-економічні процеси альтернативного характеру у їхньому перехрещенні, які визначали зміст, закономірності та напрямки розвитку суспільно-політичних відносин у СРСР. Ці процеси розглядаються під кутом зору взаємодії об'єктивної складової – тієї чи іншої історичної тенденції, суб'єктивної складової – суспільно-політичної альтернативи, запропонованої певною політичною силою, що є відображенням та проявом об'єктивної тенденції.

Методи дослідження. Дисертація побудована на проблемно-хронологічному принципі, що передбачає наголос на виявленні співвідношення, взаємодії розглянутих тенденцій, альтернатив та соціально-політичної реальності в кожному вузловому моменті перехідного періоду. Автор використовує як загальні методи історичного пізнання, так і спеціальні методи, необхідні для адекватного вирішення проблеми. До перших відноситься метод історизму, що дозволяє розглядати певні ситуації, явища і процеси у конкретно-історичному контексті даної епохи, виявляти об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу, метод діалектичного аналізу на основі принципів єдності та боротьби протилежних начал у межах історичної епохи як системи суспільних відносин, переходу кількісних змін у нові сутнісні характеристики – в цьому руслі автор пропонує розгляд радянської історії як боротьби різноспрямованих альтернатив з вивченням їхнього ресурсного потенціалу та якісного співвідношення на різних етапах розвитку. Серед спеціальних методів позначимо методи порівняльно-історичного аналізу, аналогії, доказу від супротивного, екстраполяції, що застосовуються, зокрема, для порівняння альтернативних програм розвитку фігуран-

тів суспільно-політичного протистояння 20-х років, їхнього співвідношення з виявленими тенденціями розвитку суспільства, демонстрації наслідків реалізації або нереалізованості тієї чи іншої альтернативи.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 20-ті роки, розглянуті нами як перехідний період, наповнений суперечливим змістом. Нижньою межею є 1922 рік, який ми вважаємо за відправну точку у переході історичного протистояння у відкриту стадію. Розглядаються також і особливості формування зазначених тенденцій у 1918-1921 роках. Верхньою межею слугує грудень 1927 року – кінець організованого опору лівої опозиції та історичний перелом, коли одна з наявних тенденцій і пов'язаних з нею суспільно-політичних альтернатив бере гору, акумулюючи нагромадження власного потенціалу. Верхня межа теж рухлива, що зумовлено відстеженням закономірностей розвитку СРСР під кутом зору екстраполяції тенденцій і альтернатив 20-х років.

Наукова новизна одержаних результатів полягає: а) у виявленні альтернативності радянської історії під кутом зору боротьби двох різноспрямованих історичних тенденцій, що відобразилися у відповідних програмах та практичній політиці лівої опозиції, з одного боку, післяленінської партійно-радянської верхівки – з іншого; б) у спростуванні негативних стереотипів стосовно характеру діяльності лівої опозиції, які панували у вітчизняній історіографії протягом десятиліть; в) у доказі високого ступеня адекватності пропозицій лівих найбільш прогресивній з існуючих історичних тенденцій розвитку СРСР, у виявленні реальності програми лівої опозиції як найбільш послідовної лінії, що протистояла сталінському тоталітаризму; г) в екстраполяції тенденцій і альтернатив 20-х років на подальший розвиток СРСР із позначенням уроків конкретно-історичного протистояння зазначеного періоду з точки зору закономірностей радянської історії та у виявленні на цій основі ступеня прогностичності опозиційної аналітики, вагомої значимості науково-теоретичних розробок її лідерів для вивчення характеру розвитку СРСР. Отже, в ході дослідження був зібраний і узагальнений матеріал, що дозволив уточнити, багато в чому переглянути традиційні висновки щодо потенціалу кожної з розглянутих тенденцій та ймовірних наслідків втілення у життя тих чи інших суспільно-політичних пропозицій за умов наявності альтернативних підходів.

Практичне значення дисертація має під кутом точки зору: а) коригування існуючих наукових підходів щодо розгляду проблематики вітчизняної історії 1920-х років; б) накопичення матеріалу, що дозволяє по-новому розглянути деякі аспекти і проблеми історії СРСР; в) впровадження у науковий обіг маловивчених чи замовчуваних раніше історичних джерел. Дисертація та окремі положення можуть бути використані для таких цілей, як: а) подальші наукові дослідження закономірностей розвитку у постреволюційну епоху в СРСР та в УРСР; б) підготовка навчальних посібників, лекційних та спеціальних курсів з відповідної проблематики; в) можливий практичний посібник для політиків, що аналізують та актуалізують історико-політичні уроки минулого.

Апробації основних положень дисертації здійснювалися на 3 науково-практичних конференціях: 1) V Всеукраїнська НПК “Наукові дослідження в

контексті історичних проблем” (Одеса – Миколаїв, 17 травня 2003 р.);
2) V Міжнародна НПК молодих вчених “Глобалізація як джерело конкуренції, конфліктів та можливостей” (Миколаїв – Очаків, 30-31 травня 2003 р.);
3) Міжнародна НПК “Україна наукова-2003” (Дніпропетровськ – Черкаси, 16-20 червня 2003 р.).

Публікації з досліджуваної теми здійснювалися у “Записках історичного факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова” (5 статей), збірнику наукових праць серії “Політичні науки” Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили (2 статті). Загалом – 7 статей без співавторства.

Структура дисертації містить вступ, чотири розділи, висновки, посилання, список використаних джерел (297 найменувань). Обсяг дисертації становить 181 сторінку; посилання – 60 сторінок, список використаних джерел – 17 сторінок. Загалом – 258 сторінок.